

НАРІЧЧЯ. ГОВОРИ. ГОВІРКИ

https://doi.org/10.37919/0201-419X-2026.104.15
УДК 811.161.2'373.7'282:81'42

Н'ІЧ'О́ НИ КАЎ / БО ШО́ БУ́ДУ КАЗА́ТИ: ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В ДІАЛЕКТНОМУ ДИСКУРСІ

ГОЛЯНИЧ
Марія Іванівна,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови,
Карпатський національний університет ім. В. Стефаника;
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018;
e-mail: kum@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6550-0669

Mariya
HOLIANYCH,

Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
57 Shevchenka St., Ivano-Frankivsk 76018, Ukraine;
e-mail: kum@pnu.edu.ua

У статті проаналізовано фразеологізовані висловлення як важливі семантико-прагматичні одиниці діалектного дискурсу. На матеріалі мовлення жителів села Тюдів Косівського району Івано-Франківської області з'ясовано роль цих одиниць в реалізації комунікативної мети, вираженні інтенцій мовців, організації діалогічної взаємодії та формуванні прагматичних компонентів значення. Виокремлено основні семантико-когнітивні розряди фразеологізованих висловлень, охарактеризовано особливості їх уживання в кооперативному та конфронтаційному спілкуванні. Доведено їх значущість як елементів

© Видавець Інститут української мови НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією Creative Commons: CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

мовної картини світу діалектоносіїв і важливих засобів увиразнення ілокутивної сили висловлення.

Ключові слова: *діалектний дискурс, фразеологізовані висловлення, комунікативний смисл, прагматичні компоненти значення, ілокутивна сила висловлення, гуцульський говір, діалектне мовлення*.

Діалектний текст як дискурс – це складне семантико-когнітивне ціле. Один з актуальних аспектів його вивчення – комунікативно-прагматичний. Крім денотативного значення мовних одиниць та їхніх системних параметрів, він передбачає урахування тих ситуативних, контекстних, оцінно-образних і соціально-психологічних складників, які формують або увиразнюють комунікативний смисл дискурсу чи його одиниць.

У живому спілкуванні (інтеракції мовців) саме ці, здавалось би, додаткові значеннєві характеристики стають особливо значущими у процесі дешифрування закладеного у висловленні змісту повідомлюваного, інтенцій, конотацій тощо. Тобто саме вони в певний момент комунікативної взаємодії у конкретній ситуації спілкування дають змогу комунікантам зрозуміти, ***як***, за допомогою ***чо́го*** реалізується ілокутивна сила висловлення і як її сприймає («прочитує») співрозмовник.

У виформуванні й оприявненні комунікативного смислу висловлення беруть участь різні засоби – лінгвальні і паралінгвальні, однак, на нашу думку, з-поміж них варто виокремити ті семантико-когнітивні величини, що їх кваліфікуємо як фразеологізовані висловлення.

Фразеологізовані одиниці, знакові для мовлення жителів села Тюдів Косівського району Івано-Франківської області, ще не були об’єктом спеціального лінгвістичного дослідження, що й зумовило вибір теми та її актуальність[1]. Тож у пропонованій праці маємо на меті виділити семантико-когнітивні розряди фразеологізованих одиниць, розкрити особливості їх функціонування в мовленні села Тюдів, дослідити їхню роль в актуа-

[1] Окремі фразеологізовані одиниці представлені в праці: *Голянич М.І.* Мовний портрет села Тюдів: словник у 2 т. Наук. ред. П.Ю. Гриценко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2022.

лізації прагматичних компонентів значення під час діалогічної взаємодії мовців.

Фразеологізовані одиниці є значущими виразниками фонових знань мовців, елементами їхньої мовної картини світу. У гуцульському діалектному дискурсі, зокрема в говірці села Тюдів, їх широко використовують у процесі спілкування, вказуючи на:

- етапи розгортання діалогічної взаємодії: *А то́ ш'і ї ни таке́ бува́йі…*; *Йо:ї / ки́л'ко йе ўс'е́ких випа́ткиў*;
- завершення певного тематичного блоку, що може спричинювати ймовірну зміну комунікативних ролей: *Таї отаке́ с цим уси́м / а шо́ туда́ ко́ло вас ч'ува́ти*?;
- підтвердження надійності, правдивості почутої чи висловленої інформації: *Аби́х так жиў / ка́ў нипра́ўду; Т:о / шо каў / бигме́ / пра́ўда*;
- іронічне заперечення адресатом почутого, несприйняття певної пропозиції, прохання; виявлення незгоди з оцінкою, висловленою адресантом: *Ага́ йо́ / ўже б'іжу́ / б'іжу́ / гаш се зашпо́ртуйу; Ага́ йо́ / ўни мут когóс слу́хати…*; *Ага́ йо́ / фа́йно д'ікова́т' за ц:у пора́ду / наї ни ка́жу / йку*;
- очікування мовцем певних подій, зміни стану когось чи певної ситуації: *Мо́же / Бох да́ст / таї цис'а́ бі́да́ се с'к'ін'ч'е́йі (Лес'о́ поду́ж'ійі; Ми ви́риўнайімосе з гри́шми; Д'і́ти се ви́ўч'ут)*;
- приховані значення, закладені у формально тавтологічних висловленнях: *Жит'е́ йе жит'е́; Ма́ма йе ма́ма; Гов'і́н'і йе гов'і́н'і*;
- настання чогось цілковито несподіваного і непередбачуваного: *А хто́ буў ви́ш:иї це́го?; А хто́ мих бу́ти ви́ш:иї це́го / скаж'і́т м'ін'і́ / хто?; А де́ йа бу́ла ви́ш':а це́го? / та йа за таке́ ни могла́ би н'і здума́ти / н'і здогада́ти / а ви́ ка́жете*;
- залучення мовцем для підсилення власної думки висловлення іншої, невідомої мовцеві особи: *Ік ікиї́с каза́ў / шо та́мки до́бре / де нас нима́; Ік ікиї́с каза́ў / шо дити́ну тре: ўч'е́ти / ік уна́ ш'і лиш упо́перет на ла́вици / а ни́ / йік поздо́ўш*. Тут фразеологізована одиниця слугує засобом інтертекстуалізації, механізмом текстового «уведення» в діалог ще одного

(іншого) голосу, іншої (прийнятної для мовця) думки, важливої оцінки тощо.

Спільною ознакою цих та інших фразеологізованих висловлень, спостережених у мовленні жителів села Тюдів, є те, що пов'язані з ними прагматичні смисли оприявнюються лише в певних ситуаціях, при цьому умовою їх використання слугує спільна пресупозиційна база мовців.

Кожен із наведених прикладів – це своєрідний інваріант; зміна валентних характеристик таких висловлень чи зміна ситуацій, у яких вони вживаються, спричинює появу нових прагматичних компонентів значення. Наприклад: *Агá йó / ўже б'іжý*. Це непрямий мовленнєвий акт, який може увиразнювати характер різних мовленнєвих жанрів – типових форм побудови мовлення, що використовуються в певних ситуаціях, тобто виражати категоричну відмову чи незгоду з чимось, підсилювати докір, сприяти вираженню оцінно-експресивних компонентів значення, що стосуються характеру сприйняття мовцем певних об'єктів, подій, явищ, станів.

Показовим прикладом слугує фразеологізована одиниця *Таї отакé с цим усúмь* – носій добре відомого всім жителям села інваріантного значення: це своєрідна вказівка на завершення певного наративу, певного тематичного блоку, в актуалізації змісту якого брав участь адресант. Можна, очевидно, стверджувати, що *Таї отакé с цим усúм* – це дискурсивне висловлення, своєрідний прагматичний сигнал адресатові, що передає значення: «найголовніше вже висловлено, тому можна завершувати спілкування чи змінювати характер комунікативних ролей і розгортати новий діалог».

Такі фразеологізовані мовленнєві одиниці жителі села називають «заготовленими словами» і їхню комунікативну роль пояснюють так: *Оц:é / шо йіс се запитáла / це заготóўлен'і словá / у л'удúї йіх богáто йе / прúм'іром / ік унú шош росказáли / таї ужé ни знáйут / шó би ш'і сказáти / таї тогдú кáжут / отакé с цúм усúм / а йіґ би тóт / шо слýхайі / на цисé шош витпов'íў / то тогдú бéс'іда би провáдиласе дáл'і*.

Використовуючи цей мовленнєвий акт, адресант дотримується мовленнєвого етикету – «приписів» села щодо побудови і ведення комунікації: *шобú бéс'іда фáйно провáдиласе /*

шоби́ ўна ма́ла ї́кес заве́ршен'і; *Цис'і́ слова́ ус'і́ зна́йут / і ўже сво́го до ни́х ни добаўйе́йут / ік сказа́ти / таї́ отаке́ с ци́м уси́м / то це́ ни знач'е́йі / шо за ўс'е́ке се говори́ло / могли́ лише́н' за шош одно́ / але́ отаке́ заве́ршен'і пасу́йі сказа́ти / це та́к'ік би йа́ говори́ла / говори́ла / шо хот'і́ла / ск'ін'ч'е́ла тото́ / а ти́ тогди́ мо́жеш бра́ти соб'і́ сло́во / таї за шо́ш и́нче каза́ти*.

Виділені фразеологізовані одиниці – це своєрідні семантико-прагматичні знаки, що віддзеркалюють досвід людини, зокрема й той, що пов'язаний із дотриманням основних правил (максим) успішного спілкування. Залежно від ситуації, у якій відбувається діалогічна взаємодія мовців, втілення їхніх інтенцій, комунікативних цілей, яких вони прагнуть досягти, значення цих стійких висловлень може змінюватися, синонімізуватися з іншими мовними одиницями, що відбивають цю ж «рубрику досвіду». Наприклад, у багатьох ситуаціях спілкування виникає потреба підтвердити правдивість сказаного, засвідчити надійність уже озвученого. В такому разі, крім проілюстрованої вище фразеологізованої одиниці *аби́х так жиў*, він може використати висловлення *ч'ісáн:а прáўда* (справжня, істинна правда (*Це́ / шо йа́ ка́ў / ч'ісáн:а прáўда*)) чи заприсягнути (*Бигме́ / так бу́ло; Би́гме Бо́же / шо ка́ў прáўду*).

Комунікативно переконливим у таких ситуаціях постає також запитання «*Ци ти хо́ч' / шоби́ йа закл'е́ўсе?*», імплікатурне значення якого – «*це́го н'іхто́ ни ме тре́бувати / бо то́ гр'іх / йа ї та́к тоб'і́ в'і́р'у*».

Як бачимо, те саме значення мовці передають у різних модусних вимірах, розгортають у координатах кооперативного діалогу чи виражають із семами конфронтаційності, акцентуючи при цьому різні прагматичні компоненти.

Також одне з найпоширеніших фразеологізованих висловлень у комунікативно-когнітивній практиці села – *н'іч'о́ ни каў*. Воно виступає як непрямий мовленнєвий акт у всіх ситуаціях його використання.

Основне функційне навантаження фразеологізованого висловлення *н'іч'о́ ни каў* – замовчати, не озвучити те, на що розраховує комунікативний партнер, і водночас із певних міркувань уникнути висловлення справжньої, на його думку, оцінки ситуації, ухилитися від вираження незгоди з думкою адресанта.

Саме тому свої міркування адресат намагається оприявнити не прямим мовленнєвим актом, а імпліцитно, на підставі власного досвіду, власних знань стосовно того, як уникати конфронтації в спілкуванні й не сказати зайвого.

За своїм комунікативним характером ця фразеологізована одиниця містить смисловий конфлікт, смислову асиметрію між тим, що озвучено, і тим, що мислиться, однак її використання допомагає уникати комунікативного краху (комунікативних невдач) у процесах діалогічної взаємодії мовців.

Порівняймо зразки мовлення, в яких важливою смисло- і жанротвірною одиницею є *н'іч'о́ ни каў*:

1) *А йе́к там ва́ш'і сус'і́ди / бо ч'у́ла / смих / шо ў ни́х ни ду́же ўс'о гла́тко. – Н'іч'о́ ни каў / бо шо́ бу́ду каза́ти? / лише́н' скаў / шо могло́ би бу́ти кри́шку л'і́пше*;

2) *Н'іч'о́ ни каў / але́ дити́ну йіс ни зале́хко ўбра́ла? / бо надвор'і́ студен'і́ш:е / іт бу́ло ўч'е́ра / але́ диви́се сама́*;

3) *Ви́казала смих ус'о́ / шо па́дало на йізи́к. – Моі / а ч'о так о́стро? – Та бо ви́н зач'е́ў скобита́ти / то шо́ йа ма́ла роби́ти? – Н'іч'о́ ни каў / але́ іт дийшло́ до скоби́тан'а / то шо́ тут ска́жеш*;

4) *Н'іч'о́ ни каў / бо шо́ бу́ду каза́ти / але́ моглй йісте́ каза́ти / шо таке́ се ста́ло / тажé ми ни ч'уж'і́ / йек так? / ми приб'і́гли би ї помоглй*.

У кожному з наведених прикладів *н'іч'о́ ни каў* є одним із конвенційних, узвичаєних у селі Тюдів засобів оприявнення (разом з іншими висловленнями) комунікативних намірів мовців, зокрема ця одиниця сприяє вираженню:

- *натяку адресата* (про правильність здогаду комунікативного партнера стосовно запитання про сусідів і водночас замовчування істинного стану їхніх стосунків);
- *прихованого зауваження – поради* (без прямої вказівки на те, що *дити́на мо́же се застуди́ти*);
- *іронії* як засобу передачі іншомислення, закодованого в озвученому висловленні (*…але́ іт дийшло́ до скоби́тан'а / то шо́ тут ска́жеш*);
- *докору* й готовності адресата допомогти адресантові (*тажé ми ни ч'уж'і́*).

Кожний із наведених текстових фрагментів засвідчує, що адресат «прочитує» те, що закладено у висловленнях адресанта, намагаючись у відповіді уникнути потенційного конфлікту, який змінював би «позитивну» дискурсивну поведінку мовців.

Н'іч'о́ ни каў – це прагматичний сигнал комунікативному партнерові, свідчення того, що адресат налаштований на розгортання узгодженого, кооперативного спілкування (*На́в'ім' ік га́тка мойа́ прова́ди шош свойе́ / и́нче / то йа́ це́го ни скаў*).

Різне функційне навантаження цієї фразеологізованої одиниці жителі села пояснюють так: *Йе́ / шо цис'і́ слова́ каўт / ік хтос напра́ўду ни зна́йі / шо сказа́ти / але́ шоби́ ни вигл'іда́ти тумако́м / то вин ота́к ска́же / таї ле́д'а ви́риўнайі бе́с'іду / а ш':е́ йе / шо ни хо́ч'ут опсу́д'увати / бойўц:е бра́ти опсу́ду на се́бе / оц:е́ / йа ду́майу / важне́ / а наїби́рше го́н:о бу́ти / шо ни хо́ч'ут у ч'ужо́ м'іш'е́тисе / ота́к ска́жут / таї дру́гиї тото́ при́їме / бо ї са́м ни ра́с ота́к ка́же / а йе́ / шо каўт цис'і́ слова́ / бо так годи́ц:е / а пото́му так шпи́ґнут / шо дру́гиї се ни спамн'іта́йі*.

Матеріал проведеного дослідження засвідчує, що в окремих випадках діалогізування *н'іч'о ни каў* може втрачати свій значеннєво-прагматичний компонент неконфліктності, який, як правило, він вносить у текст.

Залежно від ситуації спілкування, психоемоційного стану мовця ілокутивний компонент цього мовленнєвого акту здатний видозмінюватися, тобто основною метою адресанта стає не уникнення конфлікту, а намагання дати справжню (як він думає) оцінку тому описуваного, незважаючи на правила етикетності, а це і є тим «*шпи́ґан'ім*», про яке говорять жителі села. Наприклад:

5) *Н'іч'о́ ни каў / але́ іґ би ўни бу́ли так'і́ / ік се нале́жи / то пе́рш'і приб'і́гли би вибач'е́тисе / а ни́ гу́ки ду́ти / ота́к йа цисе́ розум'і́йу*;

6) *Н'іч'о́ ни каў / але́ то ї Мар'і́ка до́бра / фа́йно ўм'ійі пили́ти / а це́с ч'олов'і́к / сара́ку / і та́к терпл'е́ч'ій*.

Використовуючи формулу «*н'іч'о́ ни каў / але́*…», адресант уже сигналізує адресатові, що буде висловлено те, що, можливо, є неочікуваним, несподіваним для нього, але важливим (на думку адресанта) для розуміння істинного стану речей.

Втілюючи свій комунікативний намір, намагаючись ефективно вплинути на комунікативного партнера, адресант формує новий смисловий фокус тексту: значення компромісності, онтологічно закладене у фразеологізованій одиниці, частково нівелюється, а домінантним у тексті стає прагматичний компонент конфронтаційності.

Висловленням «*н'їч'о́ ни каў / але́…*» мовець ніби стверджує: *Йа ни ўс'о́ скаў с то́го / шо се нале́жи / але́ цисе́ тики́ му́с'у / би́рше ни каў / бо шо́ бу́ду каза́ти*?

Як бачимо, фразеологізовані одиниці в діалектному дискурсі – це значеннєвотвірні його елементи, значущі для актуалізації прагматичних компонентів значення під час комунікативної взаємодії мовців.

Стаття надійшла до редакції / Received *02.04.2026*
Прийнято до друку / Accepted for publication *21.04.2026*
Статтю опубліковано / Published on *30.06.2026*

Mariya Holianych

NICH'Ó NY KAU / BO SHÓ BÚDU KAZÁTY (I DIDN'T SAY ANYTHING, BECAUSE WHAT COULD I SAY?): PHRASEOLOGIZED EXPRESSIONS IN DIALECT DISCOURSE

A dialect text as a discourse constitutes a complex semantic and cognitive entity. One of the current aspects of its study is the communicative and pragmatic approach. Along with the denotative meaning of linguistic units and their systemic parameters, it involves considering situational, contextual, evaluative-figurative, and socio-psychological components that shape or enhance the communicative sense of discourse or its individual units. In live communication (speaker interaction), these seemingly supplementary components of meaning become particularly significant when decoding the underlying content, intentions, and connotations of an utterance. In other words, at a specific moment of interaction between communicative partners and within a particular context, it is these components that allow the communicants to understand how and through what means the illocutionary force of an utterance is realized and perceived ("read") by the interlocutor. Various lingual and paralingual means participate in forming and manifesting the

communicative sense of an utterance; however, this study focuses on the semantic-cognitive entities classified as phraseologized utterances.

Phraseologized units characteristic of the speech of Tyudiv village residents (Kosiv district, Ivano-Frankivsk region) have not yet been the subject of a dedicated linguistic study, which determines the choice and relevance of this topic. Therefore, this paper aims to identify the semantic-cognitive categories of phraseologized units, reveal the peculiarities of their functioning in the speech of Tyudiv village, and investigate their role in actualizing pragmatic components of meaning during dialogic interaction. Phraseologized units serve as significant expressions of speakers' background knowledge and act as elements of their linguistic worldview. In Hutsul dialect discourse, specifically in the Tyudiv subdialect, they are widely used in communication processes to indicate: stages of dialogic interaction development; the conclusion of a specific thematic block with a potential shift in communicative roles; confirmation or denial of information; anticipation of certain events or changes in someone's state or situation; the occurrence of something entirely unexpected; and the speaker's invocation of an unknown person's statement to reinforce their own opinion, among others. Active phraseologized units in the Tyudiv subdialect function as discourse utterances and semantic-pragmatic signs that reflect experience related to adherence to the core rules (maxims) of successful communication.

***Key words*:** dialect discourse, phraseologized expressions, communicative meaning, pragmatic components of meaning, illocutionary force of the utterance, Hutsul dialect, dialect speech.